

บทความวิชาการ (Academic article)

ความสำคัญของซุ้มเรือนแก้วหลวงพ่อบุชชินนาราช

The importance of the Arch Frame of Buddha Chinnarat

ศราวุธ สุดงูเหลื่อม¹Sarawut Sudnguluam¹

บทคัดย่อ

การศึกษาความสำคัญของซุ้มเรือนแก้วหลวงพ่อบุชชินนาราชครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค้นคว้า ตลอดจนวิเคราะห์ลักษณะสำคัญของซุ้มเรือนแก้วซึ่งเป็นองค์ประกอบของพระพุทธรูปชินนาราช พระพุทธรูปประติมากรรมที่ประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ผู้ศึกษาดำเนินการศึกษาใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การศึกษาที่มาและรายละเอียดเกี่ยวกับซุ้มเรือนแก้ว และ 2) การศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างองค์ซุ้มเรือนแก้วเพื่อเปรียบเทียบตำนานแนววิวัฒนาการนิยมและหน้าที่นิยม ผลการศึกษาพบว่าซุ้มเรือนแก้วมีลักษณะเฉพาะองค์ซึ่งเป็นการสะท้อนคติความเชื่อทั้งคติความเชื่อกระแสเดิมที่ยังมีได้มีการรับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อกระแสใหม่ที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อทางด้านพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ความสำคัญ ซุ้มเรือนแก้ว หลวงพ่อบุชชินนาราช

Abstract

The purposes of this study, the importance of the arch frame of Buddha Chinnarat, were to investigate and analyze the important style of the Arch Frame of Buddha Chinnarat which was the importance composition of Buddha Chinnarat, housed in Wat Pra Sri Rattana Mahathat Vora Maha Vihara, a Buddhist temple in Phitsanulok Province, Thailand. There are two issues studied in this academic article Including 1) the study of a detail source of the arch frame of Buddha Chinnarat. and 2) the analysis of the arch frame of Buddha Chinnarat construction legend by

¹ นักวิชาการอิสระ

Independent scholar

evolutionism and functionalism theories. The result revealed that the arch frame of Buddha Chinnarat has an only style which echoes both old and new beliefs derived from Buddhist influences.

Keywords: the importance, the arch frame, Buddha Chinnarat

บทนำ

พระพุทธชินราชหรือหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปปางนาคปรกเป็นองค์พระประธานที่มีความสำคัญทั้งในด้านคุณค่าทางจิตใจหรือความศรัทธาของประชาชน และคุณค่าความงามตามพุทธศิลป์ถึงขั้นที่มีคำนิยามจากบางบุคคลที่กล่าวว่า “พระพุทธชินราชเป็นองค์พระประธานที่มีความงดงามที่สุดในโลก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่พุทธลักษณะเฉพาะ ดังที่ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2551, น. 65) ได้กล่าวอธิบายเกี่ยวกับพระพุทธรูปลักษณะเฉพาะของหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปชินราชไว้ว่า “พระพุทธชินราชเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยสกุลช่างพิษณุโลก หรือที่เรียกว่า ‘หมวดพระพุทธชินราช’ เพราะพระพุทธชินราชจะมีพระพุทธรูปลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปหมวดสุโขทัย ทว่าแตกต่างจากหมวดดังกล่าวตรงที่การสร้างพระพักตร์ให้มีลักษณะกลม พระวรกายอวบอ้วนกว่า และนิ้วทั้ง 4 ที่พระหัตถ์ยาวเรียวเสมอกัน แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ภายหลังสมัยสุโขทัย” จากความเข้าใจแง่พุทธลักษณะเฉพาะนี้เองทำให้เห็นถึงความพิเศษขององค์หลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปชินราช นอกจากนี้องค์พระประธานดังกล่าวยังมีความงดงามอันเป็นที่ยอมรับจากประชาชนและบุคคลทั่วไปที่พบเห็น ผู้ศึกษามีข้อสังเกตประการหนึ่งว่าความงดงามดังกล่าวนอกจากจะเป็นเพราะองค์พระประธานทั้งงดงามแล้ว ยังน่าจะเป็นเพราะส่วนประกอบรอบองค์พระที่เรียกว่า “ซุ้มเรือนแก้ว” ที่ทำให้องค์พระประธานมีความงดงามมากขึ้น อุปมาได้กับเพชรแท้ที่ส่องแสงแจ่มจรัสเมื่อต้องแสงไฟ หากมีตัวเรือนแหวนทั้งงดงามก็อาจทำให้เพชรแท้นั้นมีคุณค่าความงามมากยิ่งขึ้นไปด้วย

จากประเด็นดังกล่าวนี้เองทำให้ผู้ศึกษามีความต้องการการศึกษา ค้นคว้า ตลอดจนการวิเคราะห์เพื่อทราบถึงที่มาและรายละเอียดเกี่ยวกับซุ้มเรือนแก้วที่ครอบองค์พระพุทธชินราช ตลอดจนวิเคราะห์ซุ้มเรือนแก้วโดยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับตำนานการศึกษาเชิงวิวัฒนาการนิยมและหน้าที่นิยม ดังนั้นบทความนี้จึงได้นำเสนอการศึกษา และวิเคราะห์ 2 ประเด็น ได้แก่

- 1) ศึกษาที่มาและรายละเอียดเกี่ยวกับซุ้มเรือนแก้ว
- 2) ศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างองค์ซุ้มเรือนแก้วเพื่อเปรียบเทียบกับตำนานแนววิวัฒนาการนิยม (Evolutionism) คือการศึกษาตำนานจากแนวคิดวิวัฒนาการของสังคมในแต่ละ

ยุคสมัยจากลำดับชั้นอารยธรรมที่ต่ำไปสู่ลำดับชั้นอารยธรรมที่สูงกว่า และศึกษาแนวทางหน้าที่นิยม (Functionalism) คือการศึกษาตำนานจากส่วนประกอบต่าง ๆ ในสังคมที่ทำหน้าที่และให้ความหมายต่าง ๆ ต่อสังคม โดยใช้ทฤษฎีของป्लุม หงส์สุวรรณ (กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม, 2550) ที่ใช้ศึกษาตำนานในมิติวัฒนธรรมศึกษา

เนื้อเรื่อง

จากการศึกษา ค้นคว้า ตลอดจนวิเคราะห์ลักษณะสำคัญของชุมชนเรือนแก้วซึ่งเป็นองค์ประกอบของพระพุทธรชินราช พระพุทธรูปประติมากรรมที่ประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ผู้ศึกษาจำแนกผลการศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ชุมชนเรือนแก้วโดยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับตำนานกับการศึกษาเชิงวิวัฒนาการและหน้าที่นิยามออกเป็น 2 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. การศึกษาที่มาและรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ชุมชนเรือนแก้ว

สมเด็จพระยาดำรงฯ (2518, น. 111) ทรงอธิบายสันนิษฐานเกี่ยวกับประวัติการสร้างองค์พระพุทธรชินราชว่าน่าจะสร้างขึ้นในรัชสมัยของพญาลิไท เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของจุฑาทร์ตน์ เกตุปาน (2547, น. 2) ที่สรุปความจากศิลาจารึกหลักที่ 8 ว่าพระยามหาศรีสุริยพงศ์มหาธรรมราชาธิราช (พญาลิไท) น่าจะเป็นผู้สร้างองค์พระพุทธรชินราชเมื่อราว พ.ศ. 1905 – 1912 ครั้งเสด็จไปปราบหัวเมืองทางทิศตะวันออกของแม่น้ำป่าสักแล้วเสด็จมาประทับที่เมืองสองแควเป็นเวลา 7 ปี เมื่อครั้งที่ประทับก็ทรงสร้างพระมหาธาตุเจดีย์และปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทว่าการดังกล่าวไม่ได้กล่าวถึงการสร้างองค์พระพุทธรชินราชรวมถึงองค์พระพุทธรชินสีห์ แต่ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการสร้างองค์หลวงพ่อพระพุทธรชินราชขึ้นเมื่อครั้งนั้นด้วย

ทั้งนี้ยังมีมุมมองที่สวนกระแสเกี่ยวกับสมัยของการสร้างองค์หลวงพ่อพระพุทธรชินราชและชุมชนเรือนแก้วดังที่พิริยะ ไกรฤกษ์ และพิชญา สุ่มจินดา (2549) ซึ่งกล่าวเกี่ยวกับการสร้างองค์พระประธานและชุมชนเรือนแก้วขององค์พระพุทธรชินราชในงานวิจัยซึ่งได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับการกำหนดยุคสมัยของการก่อสร้างว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน กล่าวคือน่าจะสร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 23 เนื่องจากการสร้างพระประธานตามพุทธศิลป์และความนิยมการสร้างชุมชนเรือนแก้วเป็นพุทธศิลป์การสร้างเฉพาะในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

นอกจากนี้เมื่อสังเกตลักษณะของซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราชแล้ว จะเห็นได้ว่าซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราชจะประดับประดาด้วยลวดลายพระราชพาผูกขากรอบของเรือนแก้ว มีตัวมกรยืนอยู่ที่ปลายส่วนฐานทั้งสองข้างของซุ้มเรือนแก้ว ประดับประดาด้วยลวดลายพระราชพาผูกขา รูปทรงของเรือนแก้วมีลักษณะฐานแบบสามเหลี่ยมหน้าจั่ว มีการหยักหนึ่งครั้งที่บริเวณทั้งสองข้างระหว่างช่วงต่อของพระศอก (คอ) กับพระอังสา (บ่า) ส่วนยอดของซุ้มจะมีลายก้านต่อดอกไว้รองรับกระหนกสองตัวคล้ายกับลายบัวที่คอเสื้อ ในส่วนฐานทั้งสองยังมีรูปยักษ์สองตนคืออาฬวกยักษ์ที่ถือฝักรองศีรษะและท้าวเวสสุวรรณซึ่งถือกระบอง ยักษ์ทั้งสองตนแต่เดิมทำหน้าที่แบกรับตัวทักทอที่ทั้งสองข้างของซุ้มเรือนแก้ว แต่ปัจจุบันได้มีการขยับยักษ์ทั้งสองตนออกมาเพื่อความสวยงามของยักษ์ทั้งสองเวลาที่ผู้มากราบสักการะพระพุทธรูปชินราชในมุมมองด้านหน้า และให้ทำหน้าที่บังโคนเสาของซุ้มเรือนแก้วเพื่อความสวยงามทางด้านข้างของพระพุทธรูปชินราชไปโดยปริยาย

2. การศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างองค์ซุ้มเรือนแก้วเพื่อเปรียบเทียบตำนานแนววิวัฒนาการนิยมและหน้าที่นิยม

การศึกษาวิเคราะห์ตำนานการสร้างองค์ซุ้มเรือนแก้วเพื่อเปรียบเทียบตำนานแนววิวัฒนาการนิยมและหน้าที่นิยมในเรื่องนี้ เป็นการมองตำนานในแนววัฒนธรรมศึกษาในฐานะที่ตำนานเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งของบรรพชนที่ทำให้เราเข้าใจและมองเห็นมิติทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มชนได้ ดังนั้นการพิจารณาเรื่องนี้จะใช้แนวคิด 2 แนวคิดเพื่อพิจารณาให้เข้าใจและมองเห็นมิติทางวัฒนธรรมจากตำนานเหล่านี้

การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อสังเกตการสร้างซุ้มเรือนแก้วครอบองค์พระพุทธรูปชินราชนั้นสอดคล้องกับตำนานพุทธประวัติ ดังปรากฏในหนังสือสมุดภาพปฐมสมโพธิกถา ตอนที่ 11 โพธิสัตว์พญญูปริวรรต กล่าวว่า “ในสัปดาห์ที่ 4 หลังจากทีทรงตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับนั่งในเรือนแก้ว ทรงพิจารณาพระธรรมหลายประการรวมถึงพระไตรปิฎก แต่พระสรีรกายยังไม่ปรากฏฉัพพรรณรังสี จนกระทั่งพระองค์ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกถึง 7 คัมภีร์ คือมหาปัฏฐานจึงเกิดฉัพพรรณรังสี หรือรังสี 6 ประการ ดังนั้นจึงเรียกที่ตรงนั้นว่า ‘รัตนฆรเจดีย์’” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2554, น. 166)

เพราะฉะนั้นการสร้างซุ้มเรือนแก้วจึงเปรียบเสมือนการสร้างสัญลักษณ์แทนรัตนฆรเจดีย์หรือเจดีย์เรือนแก้วประกอบกับฉัพพรรณรังสีของพระพุทธเจ้าที่เปล่งออกมา สอดคล้องกับ

แนวความคิดเรื่องการสร้างองค์พระหรือพุทธสถานต่าง ๆ ที่ล้วนอาศัยแบบแผนตามพุทธประวัติหรือตำนานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแทบทั้งสิ้น

บทความนี้จะจำแนกวิเคราะห์องค์ประกอบของซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราชพร้อมทั้งนำตำนานขององค์ประกอบนั้น ๆ มาประกอบการพิจารณาโดยสามารถจำแนกออกเป็น 4 ส่วนดังต่อไปนี้

1. ตัวทักทอคาบแก้ว

ตัวทักทอคาบแก้วที่ซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธรูปชินราชนั้นปรากฏที่บริเวณพระขานทั้งสองข้าง มีรูปลักษณ์คล้ายกับนาคมีขามึงง และภายในปากของตัวทักทอมีลูกแก้วราม วัชรประดิษฐ์ (ม.ป.ป., ออนไลน์) ได้กล่าวถึงรูปสัตว์ในบริเวณดังกล่าวว่าคือตัวทักทอ (ทัก-กะ-ทอ) ซึ่งเป็นสัตว์ที่คล้ายกับคชสีห์ (ผสมกันระหว่างราชสีห์กับคชสาร) แต่มีลักษณะที่เล็กกว่า นอกจากนี้ตัวทักทอยังมีขนบนหัวกระดกตั้งขึ้นรวมทั้งมีเครา

ภาพ 1 ตัวทักทอ

ที่มา: <http://phramerumas.finearts.go.th/item.php?itemID=66>

ภาพ 2 ตัวทักทอคาบแก้วที่ซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราช

ที่มา: <http://www.sookjai.com/index.php?topic=44065.0>

ดังนั้นการนำตัวทักทอคาบแก้วซึ่งเป็นสัตว์หิมพานต์มาเป็นส่วนประกอบหนึ่งของซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราช นอกจากเป็นการสร้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่งให้องค์พระพุทธรูปชินราชงดงามแล้ว ยังเป็นการสะท้อนตำนานการทำหน้าที่ของตัวละครสัตว์พิเศษที่ทำหน้าที่อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธรูปศาสนา และในการที่มีตัวทักทอคาบแก้วที่ซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราชซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะนี้ยังสามารถตีความได้ว่าสัตว์พิเศษดังกล่าวต้องการน้อมถวายแก้วหรืออัญมณีที่มีค่าเพื่อเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. ตัวมกร

เมื่อสังเกตที่ลวดลายบริเวณโคนลำตัวทักทอ (ปรากฏบริเวณพระศอกของพระพุทธรูปชินราช หรือส่วนล่างของกรอบโค้งด้านบนก่อนจะหักขึ้นเป็นลายอุบะสองข้างและโค้งลงเป็นส่วนเสาทิ้งสองข้าง) จะพบว่ายังมีสัตว์พิเศษอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งราม วัชรประดิษฐ์ (ม.ป.ป., ออนไลน์) ได้สันนิษฐานว่าสัตว์พิเศษชนิดนี้คือตัวทักทอที่คายพวงอุบะและตัวมกรออกมา มีความแตกต่างจากรูปลักษณะตามวัฒนธรรมล้านนาเพราะต้องการสร้างขึ้นเพื่อเป็นลักษณะเฉพาะของซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราช

อย่างไรก็ดี บทความนี้มีข้อสังเกตว่ารูปสัตว์พิเศษที่ปรากฏบริเวณดังกล่าวน่าจะเป็นรูปสลักตัวมกรหรือบ้างก็เรียกว่าตัวเหรา เนื่องจากมีตำนานของตัวมกรเกี่ยวข้องกับการคายสัตว์ต่าง ๆ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหลังจากที่ได้สดับพระธรรมเทศนา สอดคล้องกับศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (2564, ออนไลน์) ได้กล่าวอธิบายความหมายและตำนานของตัวมกรโดยสรุปว่าตามนิทานท้องถิ่นวัดกลางมักเล่าต่อกันว่าตัวเหราเป็นตัวกินนาค

และคำว่า “มกร” ยังมีความหมายในภาษาสันสกฤต แปลตรงตัวได้ว่า “ผู้สารถ” เป็นสัตว์ตามปรัมปราคติของอินเดีย มีลักษณะพิเศษคือการคายหรือสารถความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ออกมา

ภาพ 3 ตัวมกรคายพวงอุบะและทักษทอที่ชุ่มเรือนแก้วพระพุทธรชินราช

ที่มา: <https://pantip.com/topic/38663091>

ในวัฒนธรรมล้านนานิยมเรียกสัตว์ทำนองเดียวกันนี้ว่าตัวมอมซึ่ง เอกพงศ์ ประดิษฐ์พงศ์ (2554, ออนไลน์) ได้กล่าวเกี่ยวกับตัวมอมหรือตัวทักษทอไว้ว่า ตัวมอมเป็นสัตว์ผสมระหว่างสิงโตกับลิงซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบจีน เป็นสัตว์จำพวกหนึ่งที่อยู่หน้าวิหารหรือศาสนสถานโดยเฉพาะทางภาคเหนือของไทย เพราะในตำนานของทางเหนือหรือล้านนาเชื่อว่า ตัวมอมเป็นสัตว์พาหนะของเทพเจ้าปักษุณะเทวบุตรที่ดลบันดาลฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาล ตัวมอมเป็นหนึ่งในทวารวารีของพระพิรุณ ในตำนานกล่าวไว้ว่าตัวมอมเมื่อลงมายังโลกมนุษย์แล้วเกิดกิเลสโดยการแสดงอำนาจในทางมิชอบจึงทำให้กลับยังสวรรค์ไม่ได้ แต่เมื่อได้สดับพระธรรมเทศนาจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่เป็นเนืองนิจ ทั้งยังสร้างประโยชน์โดยการเป็นสื่อกลางแก่มนุษย์ในการของฝนจึงสามารถละกิเลสแล้วกลับไปยังสวรรค์ได้

นอกจากนี้ในประเด็นที่ตัวมอมนิยมสร้างขึ้นในวัฒนธรรมล้านนาตามที่เอกพงศ์ ประดิษฐ์พงศ์กล่าวไว้ข้างต้น เพ็ญสุภา สุขคตะ (2560, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงตัวมอมไว้ในเว็บไซต์มติชนสุดสัปดาห์ หัวข้อ “‘สิ่งห่มอม’ ไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาโบราณ แล้วมาจากไหน?” โดยสรุปว่า “มอม” หรือ “สิ่งห่มอม” เป็นสิ่งห่มผสมลิง มีความคล้ายกับสัตว์หลายชนิดที่มีลักษณะผสมกัน เช่น สุนัข แมว ตั๊กแก กิ้งก่า เป็นต้น ไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาโบราณแต่เพิ่งเข้ามาแพร่หลายปะปนกับสัตว์หิมพานต์ในงานศิลปกรรมยุคหลังของล้านนาไม่เกิน 200 ปี (ราวพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา) โดยได้รับอิทธิพลจากจีนที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน

เมื่อสังเกตจากลวดลายของตัวมอมที่ปรากฏในซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรชินราช จะพบว่าตัวมอมมีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือปรากฏส่วนปากที่แหลม ฟันแต่ละซี่ที่แหลม และมีลื่นที่ยาวเรียว นอกจากนี้ยังมีดวงตากกลมโตและมีลำตัวที่พาดยาวลงมาจากด้านบน บทความนี้มีข้อสังเกตว่าลักษณะและลวดลายของตัวมอมที่ปรากฏในซุ้มเรือนแก้วมีความสอดคล้องกับลวดลายตัวมอมในกลุ่มเบ็ดเตล็ด ตามที่สินี จ้อยรักษา (2548, น. 23) ได้จำแนกกลุ่มของตัวมอมที่มีในลักษณะดังนี้ไว้ทำนองว่าเป็นการสร้างลักษณะของตัวมอมให้มีรูปร่างหน้าตาที่แปลกประหลาด เป็นศิลปกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังความนิยมในการสร้างตัวมอมที่ได้รับอิทธิพลมาจากจีน แต่มักปรากฏรูปลักษณะลำตัวมอมคล้ายกับลำตัวของนาคเพื่อให้พาดยาวกับศาสนสถานตามคติความเชื่อของล้านนา

นพตล อินทับทิม (2553) มีความเห็นว่าเมื่อสังเกตจากลวดลายที่ปรากฏบริเวณซุ้มเรือนแก้วจะพบบริเวณซุ้มเรือนแก้วเป็นลวดลายของตัวมอม คือคายนาคของมกรที่ทอดยาวมายังฐานของพระพุทธรชินราช และคายนาคอุษะที่เป็นรูปช่อโค้งทั้งสองข้างพุ่งออกจากองค์พระพุทธรชินราช คล้ายกับลักษณะของปกคอเสื้อบริเวณพระศอกขององค์พระพุทธรชินราช ดังนั้นการสร้างรูปลักษณ์ของสัตว์พิเศษชนิดดังกล่าวจึงเป็นการสะท้อนการทำหน้าที่หนึ่งของสัตว์พิเศษตามตำนานที่อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธรศาสนา ภายหลังจากการที่พระพุทธรศาสนาเข้ามามีอิทธิพลตามแนวคิดวิวัฒนาการนิยม

3. ยักษ์ทั้งสองตน

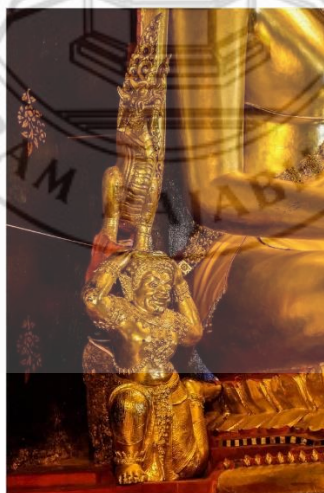
เมื่อสังเกตที่บริเวณฐานของซุ้มเรือนแก้วจะพบว่านอกเหนือจากตัวมกรที่ยืนอยู่ทั้ง 2 ข้าง ยังมียักษ์สองตนยืนอยู่ที่ฐานขององค์พระหรือส่วนใต้ของมกรทั้งสองตัว โดยมีอาฬวกยักษ์ยืนทางด้านพระหัตถ์ขวาของพระพุทธรชินราช และมีท้าวเวสสุวัณยืนทางด้านพระหัตถ์ซ้ายของพระพุทธรชินราช จากรูปลักษณะดังกล่าวบทความนี้จะจำแนกพิจารณายักษ์ทั้งสองตนดังต่อไปนี้

3.1 อาฬวกยักษ์

ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่าการสร้างรูปเคารพทางศาสนาได้นั้นจะต้องคำนึงถึงแบบแผนทางตำนานหรือพุทธประวัติ อาฬวกยักษ์ก็ถือว่าเป็นตัวละครหรือมนุษย์หนึ่งในตำนาน ซึ่งปัญญา ไซ้บางยาง (2550, น. 9 – 11) ได้กล่าวว่าอาฬวกยักษ์เรียกตามชื่อเมืองอาฬวกะ เป็นยักษ์ตนหนึ่งในบริวารของท้าวเวสสุวัณและได้รับพรจากท้าวเวสสุวัณให้อาศัยอยู่ที่บริเวณต้นไทรใหญ่ ทั้งยังสามารถจับมนุษย์หรือสัตว์ที่เข้ามายังบริเวณต้นไทรเพื่อกินเป็นอาหารได้

เรื่องราวทั้งหลายเกิดขึ้นเมื่อพระราชแห่งเมืองอาฬวกหลงเข้ามาบริเวณดังกล่าว พระองค์จึงได้ตกลงเจรจากับอาฬวกยักษ์เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกจับกิน โดยพระองค์หลอกล่อประชาชนให้มาเป็นอาหารแก่ยักษ์แทนพระองค์ ต่อมาเมื่อไม่มีใครแล้วพระองค์จึงส่งพระราชกุมารน้อยชื่อว่า “อาฬวกกุมาร” มาเพื่อเป็นอาหาร ความทราบถึงพระพุทธเจ้าด้วยญาณของพระองค์ที่ทราบว่าในอดีตชาติพระราชกุมารมีจิตอธิฐานเพื่อการบรรลุอนาคามีผล ส่วนอาฬวกยักษ์มีจิตศรัทธาเพื่อการบรรลุโสดาปัตติผล พระพุทธองค์จึงเสด็จไปเพื่อโปรดทั้งสองด้วยการเสด็จไปประทับนั่งยังรัตนบัลลังก์อันเป็นทิพย์ของอาฬวกยักษ์และทรงเปล่งแสงพระรัศมีสีทองทำให้บริวารของยักษ์ ณ ที่นั้นเกิดความเลื่อมใสและฟังธรรมในคราเดียวกัน เหตุการณ์ครั้งนั้นยังความโกรธกริ้วแก่อาฬวกยักษ์อย่างยิ่ง เกิดเป็นการสงครามระหว่างอาฬวกยักษ์กับพระพุทธเจ้าตลอดคืนยันรุ่งเช้า เมื่อตนหายโกรธแล้วจึงทูลถามปัญหา 8 ข้อซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตอบได้ทั้งหมด พระพุทธเจ้าจึงขอพระราชกุมารจากอาฬวกยักษ์และทรงให้อาฬวกยักษ์เป็นอุบาสกแก่พระพุทธศาสนาและยังมีหน้าที่อารัก্ষ์เมืองอาฬวกะสืบต่อไปอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าการสร้างรูปอาฬวกยักษ์ที่บริเวณฐานของพระพุทธชินราช นอกจากสะท้อนให้เห็นถึงการเลียนแบบเหตุการณ์ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับนั่งยังบัลลังก์ของอาฬวกยักษ์ นอกจากนี้จะทรงโปรดอาฬวกยักษ์ให้เป็นอุบาสกที่มีศีลธรรมจนสำเร็จแล้ว ยังเป็นการสะท้อนลำดับชั้นในตัวละครชั้นล่างที่ได้รับการขัดเกลาจากพระตถาคตซึ่งเป็นตัวแทนของอารยชนหรือตัวละครชั้นสูงกว่า

ภาพ 4 อาฬวกยักษ์ที่ซุ่มเรือนแก้วพระพุทธชินราช

ที่มา: <https://www.facebook.com/สมโภชพระพุทธชินราช-หกร้อยหกสิบปี-๖๖๐ปี->

3.2 ท้าวเวสสุวัณ

วันดี จันทรประดิษฐ์และสุวรรณ กลิ่นพงศ์ (2558, น. 113) ได้อธิบายเกี่ยวกับท้าวเวสสุวัณหรือท้าวเวสสุวรรณว่าท้าวเวสสุวัณเป็นพระราชาธิบดีของยักษ์ทั้งหลายในการพิทักษ์อาณาเขตทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) ของเขาพระสุเมรุ มหาราชของค์นี้ครอบครองบริเวณภาคเหนือทั้งหมดโดยมีนครหลวงชื่ออิสนคร พระองค์มีโอรสจำนวน 90 พระองค์ซึ่งล้วนแต่งงามสง่าและทรงศักดิ์านุภาพ พระองค์จะทรงครองทิพยวิมานทิพย์ได้เป็นเวลาถึง 500 ปีทิพย์ จนสิ้นวาระแห่งเทพจุลโลกบาล

ในอดีตชาติของท้าวเวสสุวัณมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดีหลายภพชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชาติที่เป็นพระพุทธเจ้า กล่าวคือท้าวเวสสุวัณได้เกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสารซึ่งได้ฟังธรรมและบำรุงพระพุทธศาสนาจนได้อานิสงส์ในการเกิดเป็นราชาธิบดี ดังนั้นการนำท้าวเวสสุวัณซึ่งเป็นท้าวที่มีศักดิ์เป็นเจ้านายของยักษ์หรือภูติผีปีศาจมาเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาโดยสร้างเป็นเทวรูปที่ฐานขององค์พระพุทธรูปชินราช สะท้อนให้เห็นถึงลำดับชั้นของตัวละครยักษ์หรือมนุษย์ที่ต่ำกว่าตัวละครบรรพชิตในทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังสะท้อนเรื่องความไม่แน่นอนของวาระแห่งเทพที่ยังต้องมีอายุขัย เมื่อเทียบกับแนวความคิดเรื่อง “นิพพาน” ในทางพระพุทธศาสนาที่หมายถึงความหลุดพ้นและไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตัวละครหรือคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอยู่เหนือกว่าตัวละครหรือในคติความเชื่อเรื่องมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือยักษ์

ภาพ 5 ท้าวเวสสุวัณที่ซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราช

ที่มา: <https://www.facebook.com/สมโภชพระพุทธรูปชินราช-หกร้อยหกสิบปี-๖๖๐ปี->

4. พระฉัพพรรณรังสี

ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้นของบทความแล้วว่าพระฉัพพรรณรังสีเป็นสัญลักษณ์แทนแสงพระรัศมีขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งสำเร็จมหาปฏินาสนา ทั้งนี้หากสังเกตคำว่า “ซุ้มเรือนแก้ว” หรือรัตนฆรบัลลังก์แล้วในความเป็นจริงจะเป็นเพียงซุ้มโโปร่งใสมากกว่าที่จะปรากฏเป็นรูปร่าง แต่การสร้างซุ้มเรือนแก้วครอบองค์พระพุทธรูปนั้นเปรียบได้กับการสร้างรูปเคารพแทนพระพุทธรูปที่ทรงมีแสงพระฉัพพรรณรังสีแผ่ออกจากพระวรกายครั้งที่ประทับนั่งบนซุ้มเรือนแก้วหรือรัตนฆรบัลลังก์ซึ่งพระอินทร์ได้เนรมิตถวายเป็นพุทธรูปบูชาแด่พระพุทธรองค์

ส่วนสรุป

ในแง่ของตำนานหรือคำบอกเล่านั้น เว็บไซต์สมโภชพระพุทธรูปชินราชหกร้อยหกสิบปี – 660 ปี (2560, ออนไลน์) ได้มีการเล่าเรื่องราวจากพระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงธนบุรีว่าครั้งที่แม่ทัพพม่าชื่อว่าอะแซหวุ่นกี้ได้มาตั้งค่ายที่พิษณุโลก เมื่อเลิกทัพก็จุดไฟเผาวัด ทว่าไฟที่ลุกไหม้ก็มีอาภพทำลายพระวิหารและองค์พระพุทธรูปชินราชได้ เนื่องจากพุทธานุภาพของพระพุทธรูปชินราชและเทวานุภาพของอาวุธวิเศษ 2 ใน 5 ของปัญญาเทพศาสตราวุธ¹ ได้แก่ผ้าวิเศษของอาฬวกยักษ์และคทาอาวุธหรือกระบองของท้าวเวสสุวัณ จากคำบอกเล่านี้เองสะท้อนให้เห็นหน้าที่ของตำนานที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความศรัทธาแก่ประชาชน

จากการอธิบายลวดลายและลักษณะของซุ้มเรือนแก้วพระพุทธรูปชินราชพร้อมทั้งการบอกความหมายขององค์ประกอบต่าง ๆ นี้เอง นอกจากจะทำให้เห็นถึงความงดงามของซุ้มเรือนแก้วแล้วยังเป็นการสะท้อนลำดับทางคติความเชื่อที่พระพุทธรูปศาสนาเข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อกระแสเดิมของท้องถิ่น อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าความเชื่อกระแสเดิมก็ไม่ได้สูญหายไปเสียทั้งหมด เพียงแต่กระแสความเชื่อเหล่านั้นยังคงปรากฏอยู่อย่างมีนัยสำคัญเชิงการต่อรอง โดยการทำหน้าที่เป็นส่วนประกอบครอบองค์พระประธาน เพราะเมื่อใดก็ตามที่ประชาชนมาสักการะองค์พระ เมื่อนั้นก็ต้องสักการะซุ้มเรือนแก้วซึ่งเป็นส่วนประกอบที่ประชาชนต่างถือกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย

หากมองในแง่การจัดลำดับของกระแสความเชื่อ อาจมองว่ามนุษย์ทั้งหลายซึ่งถือเป็นตัวแทนฝ่ายตรงข้ามกับพระพุทธรูป เป็นกลุ่มโลกียะหรือกามาวจรภูมิที่เต็มไปด้วยกิเลสและอกุศลมูลทั้งหลายซึ่งมากกว่าฝ่ายพุทธรูปซึ่งเป็นโลกุตระภูมิและมีภูมิธรรมในลำดับที่สูงกว่าตามแนวคิดวิวัฒนาการนิยม ในช่วงท้ายเมื่อมนุษย์เหล่านั้นได้รับการขัดเกลาหรือพึงธรรมคำสอนจาก

¹ ปัญญาเทพศาสตราวุธประกอบด้วยอาวุธของพระอินทร์, คทาของท้าวเวสสุวัณ, ผ้าของอาฬวกยักษ์, ดวงตาของพระยายมราช และจักรซึ่งเป็นอาวุธของพระนารายณ์

พระพุทธเจ้าแล้ว ทั้งยักข์และเทพเทวดาก็กลับกลายมาเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาและเป็นพุทธสาวกที่มีศีลธรรม ดังนั้นการนำทั้งตัวมกร ตัวทักทอ และยักข์ทั้งสองตนคืออาฬวกยักข์และท้าวเวสสุวรรณมาเป็นส่วนประกอบและเป็นส่วนหนึ่งในสัญลักษณ์รูปเคารพประกอบกับฉัพพรรณรังสีของพระพุทธเจ้าจึงสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นความเชื่อเดิมของชนพื้นเมืองที่มีวิวัฒนาการสู่แนวความเชื่อใหม่ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเข้ามาในฐานะที่เป็นอารยธรรมสูงกว่าแนวความเชื่อเดิม ในด้านแนวคิดหน้าที่นิยมเมื่อสังเกตจากตำนานของส่วนประกอบต่าง ๆ ในซุ้มเรือนแก้วพระพุทธชินราชจะพบว่ายักข์ทั้งสองตนล้วนมีของวิเศษที่สามารถขจัดความชั่วร้ายจากเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ นี่เองจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของรูปสมมติซึ่งถูกสร้างขึ้นจากตำนาน เพื่ออุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สิ่งนี้จึงนับเป็นความสำคัญในการสร้างซุ้มเรือนแก้วซึ่งเป็นพุทธศิลป์เฉพาะของพระพุทธชินราช

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา, วันดี จันทรประดิษฐ์ และสุวรรณ กลิ่นพวง. (2558). *พิธีกรรมและประเพณี*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- จุฑารัตน์ เกตุปาน. (2547, กรกฎาคม - ธันวาคม). *พระพุทธชินราช*. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 1(2), น. 10 – 13.
- นพดล อินทับทิม. (2553). *พระพุทธรูปหมวดพระพุทธชินราช แนวทางการศึกษาและจัดกลุ่มรูปแบบ*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2550). *กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญา ไข่บางยาง. (2550). 75 อุบาสก : พุทธสาวกในสมัยพุทธกาล. กรุงเทพฯ: สถาบันบันลือธรรม.
- พิริยะ ไกรฤกษ์ และพิชญา สุ่มจินดา. (2549). *พระพุทธชินราช : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะและการศึกษาภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นโดยชนชั้นนำสยามสู่สามัญชน*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2560). “สิงห์มอม”ไม่เคยปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาโบราณ แล้วมาจากไหน?. สืบค้นจาก https://www.matichonweekly.com/culture/article_19988
- ราม วัชรประดิษฐ์. (ม.ป.ป.). *ซุ้มเรือนแก้ว พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุฯ*. สืบค้นจาก <http://www.itti-patihan.com>

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2551). *พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2564). *ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ : ตัว “เหรา” มาจากไหน? สืบค้น*
จาก <https://www.matichonweekly.com/column/article>

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2518). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. กรุงเทพฯ: องค์การค้า
ของคุรุสภา.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2554). *สมุดภาพปฐมสมโพธิกถา วรรณคดี
พระพุทธศาสนาภาคไทย คัมภีร์แสดงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
ธรรมสภา.

สมโภชพระพุทธชินราชสองร้อยสิบหกปี – 660 ปี. (2560). *ไม่ปรากฏชื่อเรื่อง*. สืบค้นจาก
<https://www.facebook.com>.

สินี จ้อยรักษา. (2548). *ตัวมอม: ที่มาของรูปแบบหน้าที่ในงานประดับวัดในเมืองเชียงใหม่*.
(รายงานปริญาศิลปศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, มหาวิทยาลัย
ศิลปากร).

เอกพงศ์ ประดิษฐ์พงศ์. (2554). *มกร – มอมสัตว์จินตนาการเฝ้าพุทธสถาน: ท่องไปในแดนธรรม*.
สืบค้นจาก <http://www.komchadluek.net/news/detail/>